

Darko Gavrilović

**EKSTREMIZAM U SRPSKO-HRVATSKIM ODNOSIMA: OSTANAK U
LIMBU ILI IZLAZAK IZ NJEGA**

Apstrakt: Autor će u radu dati istorijski pregled najistaknutijih ekstremno desničarskih stranaka i organizacija u Hrvatskoj i Srbiji. Analiziraće njihov uticaj na političku situaciju u regionu i na njihovo onemogućavanje razvoja politike regionalne stabilnosti i saradnje. U okviru rada biće predstavljene mogućnosti za nastavak mirovne politike i uspostavljanja međusobno dobrih odnosa između Srba i Hrvata.

Ključne reči: ekstremizam, ekstremno desničarske stranke, autokrate, mržnja, pomirenje.

Uvod

Prošli vek je s pravom mogao da bude nazvan „dobom ekstrema“, upravo onako kako ga je i nazvao u jednoj svojoj monografiji istoričar Erik Hobsbaum.¹ U tom veku ekstremizam je doživeo afirmaciju kako u kulturi i sportu tako i u politici, religijama i ratovima. Ideje, razmišljanja, učenja ili pak ponašanje, navike i temperamenti, koje podržavaju pojedinci, grupe ili države, a koji se razvijaju i opstaju na krajnjim granicama sopstvenih mogućnosti, možemo smatrati ekstremnima.² Ekstremizmi su sastavni deo sadašnjice. Oni su prisutni u svim segmentima života bilo da se radi o benignim ekstremizmima poput modnog, muzičkog ili ekstremnih sportova, ili malignih društvenih pojava koje bujaju u okvirima religijskog odnosno političkog ekstremizma i koje u velikom broju slučajeva kod potonja dva završavaju fatalnim ishodima.

---

¹ Erik Hobsbaum, Doba ekstrema (istorija kratkog dvadesetog veka 1914-1991), (Beograd; Dereta, 2004).

² Teorijska određenja ekstremizma šire su objašnjena kod Azmi Bishara, “On Extremism”, Siyasat Arabia, Issue: 14, (May 2015), pp.1-25.

Kada je reč o posledicama političkog i religijskog ekstremizma, dakle o ratovima, masovnim protestima i terorizmu, treba napomenuti da su u 20.veku tri ekstremističke ideologije (fašizam, nacizam i komunizam) doživele svoj vrhunac ali i krah. Ratovi za kolonijalno oslobađanje u nekim segmentima bili su ekstremistički. Ekstremno levi su bili pokreti u Evropi tokom šezdesetih i sedamdesetih godina, zatim, njima slični pokreti u Latinskoj Americi. Ekstremne forme ispoljavanja u vidu terorizma ostvarili su radikalni islamizam, radikalna levica, i radikalni nacionalistički pokreti, ali ekstremnu i u svetu do sada najveću brutalnost nacionalističkog, religijskog i konfesionalnog nasilja koja je vodila u genocid i etnička čišćenja pokazali su tek turski genocid nad Jermenima, nacistička masovna istrebljenja i Holokaust, genocid crvenih kmera i ratovi u kojima je ispoljeno i etničko čišćenje i genocid iz devedesetih godina 20.veka na prostoru nekadašnje Jugoslavije i u Ruandi.

Namera mi je u ovom radu da prostor posvetim političkom ekstremizmu u hrvatsko-srpskim političkim odnosima koji je spreman da u svakom trenutku konotira stereotipe i mnoštvo političkih, nacionalnih, ideoloških i verskih predrasuda, zloupotrebljenih poluistina i pretpostavki koje se odnose na određene pojedince ili grupe ljudi pri tome potpuno afirmišući određeni aspekt neke društvene pojave na štetu drugih.

U prošlom veku politički ekstremizam je iznedrio dve „ekstremne desničarske ideologije“, fašizam i nacizam, koji su rodili kod Hrvata i Srba svojim plodovima ekstremnog nacionalizma kako u višestranačkim društvima (Kraljevina SHS i u postjugoslovenskim društvima) tako i za vreme dva rata (Drugog svetskog rata i ratova na prostoru SFRJ tokom 90-ih godina). Treća ekstremna ideologija, komunistička, preplavivši svetsku geografsku kartu država zauzela je i prostor Jugoslavije od 1945 do 1990, i iznedrila svoje forme ekstremizma, ali nije pogoršala odnose između dva naroda, već je, naprotiv, u okviru ideološke matrice „bratstva i jedinstva“ pokušala da gradi ne samo dobre odnose već i vid zajedništva koji nije, u svakodnevnom odnosu, mario za nacionalne i verske podele.

Politički ekstremizam kod Srba i Hrvata

Kada je reč o Srbiji i Hrvatskoj treba imati na umu da su se tokom Rata u Hrvatskoj od 1991 do 1995, obe zemlje suočile sa ekstremnim oblicima nasilja i pojavom ekstremno desničarskih ideologija i stranaka koje su za svoje uzore imali četnike, ustaše i ljotićeve. Od devedesetih do danas, ekstremni desničari se koriste ikonografijom desničara iz Drugog svetskog rata u propagandne svrhe. Budući da smatraju kako nisu dovoljno zastupljeni u tradicionalnim medijima, okreću se internetu kao moćnoj platformi na kojoj mogu da šire svoje radikalne poruke. U regionu postoji više od 60 veb-sajtova koji otvoreno podržavaju razne desničarske ideje, poput etnički čistih država, neonacizma i homofobije.³ Tako na primer, u Hrvatskoj dejstvuje, jedina na političkoj sceni solidnije prisutna ultra-desničarska stranka, Hrvatska čista stranka prava. Osim nje deluje i Autohtona Hrvatska stranka prava. Na sceni je odavno prisutno hrvatsko veteransko udruženje HOS, a pojavila se i Generacija Obnove, koja okuplja mlađe ljude. Svi oni pokazuju naklonost ustaškom režimu mada većina njihovih vođa javno pobija bilo kakvu vezu sa ustašama. Međutim, ako uporedimo neke političke stavove videćemo da slično ustašama, protive se abortusu i istospolnim odnosima, da su za pripajanje BiH Hrvatskoj, a zajednička im je i mržnja prema Srbima, što pokazuju u javnosti. U Srbiji je ekstremna desnica decenijama bila snažno predstavljena u političkom životu dok u isto vreme ekstremna levica u Narodnoj skupštini uopšte nije postojala. Najsnažniji politički predstavnik ekstremne desnice je Srpska radikalna stranka (SRS). Međutim, na nedavno završenim parlamentarnim izborima ni jedna desničarska, ali i ni jedna izričito građanska proevropska opcija nije uspela da uđe u Narodnu skupštinu. Izbori su pokazali u kolikoj meri je urušen demokratski život u Srbiji otvorivši vrata parlamenta samo strankama okupljenim oko Srpske napredne stranke, Socijalističke stranke Srbije i SPAS-a kojeg predvodi Aleksandar Šapić.

---

³ <https://javno.rs/analiza/balkanske-ultra-desnicarske-grupe-preplavile-internet->

Osim SRS na ekstremno desničarskoj sceni prisutni su još i nova Srpska desnica Miše Vacića, nekadašnjeg neformalnog savetnika u vladinoj Kancelariji za Kosovo i Metohiju, kao i Zavetnici uz izvestan broj desničarskih ekstremističkih organizacija koje vrše nasilje nad pripadnicima manjina, emigrantima i svim onima čije mišljenje i bilo kakva društvena aktivnost ne odgovaraju vlasti. Pored navedenih ekstremno desnih stranaka, u grupi partija i pokreta koji su bojkotovali parlamentarne izbore, nalaze se Dveri. Ne treba zaboraviti da je Alternativa za Nemačku kao ekstremno desna organizacija podržala na izborima 2017, srpske Dveri te na taj način pokazala u kolikoj meri se slaže sa njihovim stavovima. U Srbiji deluju mnoge neformalne grupe i udruženja. Ako uporedimo njihove ideje i ispade u javnosti videćemo da su ekstremnonacionalistički orjentisani, da su protiv istospolnih odnosa, protiv abortusa, vode antimigrantsku politiku, a četničku ikonografiju su svi prigrlili, s tim da među njima ima i iskrenih sledbenika ideologije Dimitrija Ljotića kao i Milana Nedića.

Politički prostor u Srbiji posmatran na pomenuti način odaje utisak političkog limba u kojem se našla ova država zastala u procesu demokratizacije. U stvari, Srbija se našla u limbu autokratije u okviru koje demokratski orjentisani pojedinci poput očajnika, u sasvim skućenom broju medija, traže način da govore slobodno, da iskažu mišljenje drugačije od onog koje zahteva vlast, za razliku od nudećeg poltronstva i intelektualne bezdušnosti, a da pri tome ne trpe zlostavljanja i druge vidove marginalizacije i stigmatizacije.

Srbija po parametrima Fridom hausa i Reportera bez granica ozbiljno zaostaje na putu ka EU kada su u pitanju vladavina prava, parlamentarizam i sloboda govora, a pri tome u 2020. godini nije otvoreno ni jedno poglavlje u pregovorima Srbije i EU. Ne sme se zaboraviti ni da je sedam članica EU bilo protiv toga da se sa Srbijom otvore nova poglavlja kao i da je tri od pet najvećih partijskih grupacija u Evropskom parlamentu iznelo teške primedbe na izborni proces i stanje demokratije u Srbiji.

Netrpeljivost i mržnja prema neistomišljenicima, pripadnicima drugih etničkih grupa (najčešće susjednih naroda na čije teritorije imaju aspiracije) i migrantima, karakteristični su za sve ekstremno desničarske stranke u Hrvatskoj i Srbiji. Noviji zametak ove vekovne mržnje posejan je pred Rat u Hrvatskoj, u vreme kada su dve vodeće stranke u Hrvatskoj i Srbiji bile Hrvatska demokratska zajednica odnosno Socijalistička partija Srbije. Na žalost, posejana mržnja i danas daje plodove zla. Maltretiranja i proterivanja građana druge nacionalnosti počela su još 1990. godine u obe republike. Kulminacija je usledila tokom rata. Hapšenja, mučenja i likvidacija civila, nepoštovanje Ženevske konvencije prema zarobljenicima, reke izbeglica, medijski rat, uništavanje gradova, mesta i sela, sve su to bile pojave koje je Rat u Hrvatskoj doneo sa sobom. Činjenica je da su mnogi zarobljeni vojnici i civili bili mučeni, zlostavljani i ubijani kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji. Rat u Hrvatskoj je rezultovao velikom izbegličkom krizom. Godine 1991, u Hrvatskoj je raseljeno pola miliona ljudi. Broj Hrvata koji su živeli na području Republike Srpske Krajine opao je sa 353 595 na svega 18 200 stanovnika.⁴ Srbi iz delova Hrvatske pod kontrolom hrvatskih vlasti u desetinama hiljada su napuštali svoje domove, pa je do sredine oktobra 1991, u Srbiju iz Hrvatske stiglo 78 555 izbeglica.⁵ Najveći broj Srba izbegao je tokom operacija „Bljesak“ i „Oluja“. Kako to navodi Mari - Žanin Čalić, brojke izbeglih i proteranih Srba „se kreću od 150 000 do 300 000, u zavisnosti od izvora...“⁶ Mada rata nije bilo na teritoriji Srbije, kampanja koja je protiv hrvatskog stanovništva trajala od 1991. do 1995. godine za plod je imala proterivanja, pljačke, hapšenja, zlostavljanja, otmice

---

⁴ Marie-Janine Čalić, Etničko čišćenje i ratni zločini 1991-1995, u Suočavanje s jugoslovenskim kontroverzama; inicijativa naučnika (ur.Čarls Ingrao, Tomas A. Emert), (Sarajevo: 2010), str.123; kao i kod Darko Gavrilović, Daniela Arsenović, Republika Srpska Krajina; Političke i demografske promene, (Novi Sad; Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje, 2020), str.31.

⁵ Isto.

⁶ Isto, str.131.

i ubistava.⁷ I dalje, Srbija i Hrvatska traže 1.606 ljudi koji se vode kao nestali tokom ratova devedesetih, a za više od 400 i dalje se traže posmrtni ostaci.⁸

Obe zemlje, pogođene ovim ratom, susretale su se tokom rata, ali i kasije sa raznim vidovima političkog ekstremizma. On se nije reflektovao samo po pitanju identiteta i nacionalizma, već se oslikao i na polju verskog radikalizma, podsticanju svakodnevnih nejednakosti i nepravdi, kao i političkom nasilju prema pripadnicima oba naroda. U tome su svoj najveći doprinos dale ekstremističke stranke Srba i Hrvata u Srbiji, Hrvatskoj, ali i u Bosni i Hercegovini. Njihovom nastanku pogodovao je pad komunističke ideologije u Jugoslaviji, razbijanje zajedničke države, sirov i nedovoljno intelektualno izgrađen novi nacionalni identitet zajednica i novonastalih država iz nekadašnjih republika, interes službi zaduženih za bezbednost građana, ali i politički interes stranaka na vlasti koje su po svojoj formi vladavine pokazivale sklonost autokratiji i ekstremnom političkom ponašanju te im je kao takvima odgovaralo i danas odgovara da imaju stranke i grupe građana „desnije“ od sebe. Međutim, njihovom jačanju najviše su pogodovali ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini do 1995, kao i bombardovanje Srbije 1999, zatim nebrušeni politički teren za izgradnju demokratskih institucija, napuštanje jednopartijskog sistema sa uspostavom višestranačja ali ostajanje u partokratiji što je sve zajedno dovelo do toga da poverenje građana bude poljuljano u ideale višepartijskog sistema, demokratije, tolerancije i u ekonomsku sigurnost. Sve ekstremističke stranke su se koncentrisale u svojim programima na sirovi etnički nacionalizam koji izvore svog napajanja ima u nacionalističkim mitovima iz prošlosti, a budućnost vidi u homogenizaciji nacionalne zajednice učvršćene tradicionalizmom bez ikakvog interesa za jačanje prava

---

⁷ O zločinima nad Hrvatima u Vojvodini vidi više u Grupa autora, Dosije: zločin nad Hrvatima u Vojvodini, (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2019), kao i na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/zlocin-bez-kazne-protjerivanje-hrvata-iz-vojvodine>

⁸ D. Gavrilović, D. Arsenović, nd, str. 24; kao i kod Tanjug, Ukupno se 1606 ljudi vodi kao nestalo u ratu u Hrvatskoj, 3.6.2015, <http://rs.n1info.com/Region/a66170/Nestali-u-ratu-u-Hrvatskoj.html>

pojedince ili prava manjina.⁹ Takve stranke insistiraju svim sredstvima na dva zahteva za radikalnim promenama u društvu: ka viziji budućnosti koju će da drži ova stranka i ni jedna druga, i na društvenom i političkom preokretu kao idealu koji ima svoje ishodište u idealizovanoj i ispolitizovanoj prošlosti.¹⁰ One regrutuju svoje članove među svim onima koji imaju osećaj lične nepravde i diskriminacije, lične krize i tragedije, frustracije, otuđenja, fascinacije nasiljem, među onima koji traže i na krivom mestu pronalaze odgovore o smislu života, krizi identiteta, socijalnoj isključenosti, otuđenju, marginalizaciji, romantičarskim viđenjem politike, potrebom za lojalnošću i pripadanjem i razočaranošću u demokratske procese koji najčešće rađaju teorije zavere ispunjene predrasudama, mržnjom i neutemeljenim određivanjem krivaca.¹¹

Dolaskom ovakvih stranaka u vlast, u parlament, njihovo prisustvo u medijima putem kojih šire mržnju, ili pak njihovih istaknutih ličnosti koje su izvele samo spolja ušminkanu transformaciju u uglađene umerene desničare osnivajući nove stranke ali su zadržali stari mentalni okvir političkog delanja, omogućilo je da od 1991 do danas, u dužem vremenskom periodu Srbija a u kraćem Hrvatska počivaju u višoj ili manjoj meri na temeljima partokratije sa uplivom autokratskih mera u kojoj se vlast oslanja na široko prihvaćenom doživljaju i karakteru jedne ličnosti koja ima određenu vrstu političkog i društveno-moralnog autoriteta (tradicija, nacionalna misija, mesijanska uloga), zbog kojeg većina naroda pristaje uz režim i ne zahteva njegovu promenu. U tom smislu, Hrvatska je bila klasičan primer za vreme

---

⁹ Jens Rydgren, "The Sociology of the Radical Right," *Annual Review of Sociology*, Vol. 33 (2007), p. 242; kao i kod Azmi Bishara, *ibid*, p.11.

¹⁰ B.G.J. Powell, "Extremist parties and political turmoil: two puzzles," *Am. J. Polit. Sci.*(1986), 30: 357-78, p. 359; u Azmi Bishara, *ibid*, p.10.

¹¹ Magnus Ranstorp, "The Root Causes of Violent Extremism," *Radicalization Awareness Network*, January 4, 2010, available at https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf . Takođe, kod James Bowen and Arsla Jawaid, *Why Preventing Violent Extremism Needs Sustaining Peace*, International Peace Institute (2017), p.6.

vladavine HDZ-a tokom devedesetih, a Srbija kako tada tako i od 2012.godine. U društvu koje je na taj način izgrađeno, vlasti je omogućeno da se stabilizuje neprekidnim i neometanim slanjem svojih poruka koje se prihvataju kao apsolutna istina i to putem medija, ali i preko školskog sistema i nauke. Na taj način se popunjava psihološki i duhovni vakuum koji je ostao neispunjen procesima modernizacije društva, gubitkom cilja i smisla u životu i po porodice katastrofalnim ekonomskim promenama.

Tavorenje u desničarskom političkom limbu

Posledica ratova na prostoru Jugoslavije od 1991 do 2001, bilo je višegodišnje političko, versko i kulturološko tavorenje kada je reč o političkoj tranziciji jednopartijskog društva u višepartijska demokratska društva uz prevazilaženje partokratije, politički unisonoj saradnji i multilateralnom razvoju na pomenutom prostoru. Žalosna je činjenica da i danas postoje političari u regionu za koje možemo da kažemo da učestvuju i daju smer političkim životima i dalje promovišući ideje ekstremnog nacionalizma, ali da još snažniji uticaj od njih na politička kretanja imaju oni koji poseduju zavidan nivo autokratskih ambicija u želji da potvrde samoproklamovane tapije na sve segmente života koje ne dozvoljavaju državama da krenu ka demokratskom društvu već ostaju da tavore u partokratiji. U tom otužnom i represivnom sistemu, na čijem čelu se nalaze samoproklamovani sveznadari i njihove stranke koje apsolutno dominiraju političkom scenom u svojim zemljama, najčešće bez stručnog i moralnog integriteta a radi se o politički umivenim nosiocima mržnje tokom ratova na prostoru Jugoslavije, postavljaju svoje ljude umesto stručnih i nezavisnih lica na pravosudne funkcije i dele rukovodeće funkcije u javnim službama i državnim organima. Takve stranke, pod plaštom jednog vođe bez jasne ideologije čija je jedina maksima ostati na vlasti, generišu sistemsku korupciju, šire organizovani kriminal, a društvo potapaju u opšte siromaštvo uz primetan enormni porast broja domaćih ekonomskih migranata na sever i zapad Evrope. Sve to rade uz

snažnu podršku nacionalnih medija koji se nalaze u njihovim rukama, a koji imaju zadatak da veličaju nepostojeću stabilnost države kao i da moralno degradiraju, a potom učutkaju sve one koji ne podržavaju vladajuću strukturu. Po potrebi vlasti, ako se proceni da im trenutno treba radi daljih mahinacija ili teških političkih pregovora u cilju skretanja pažnje javnosti sa stvarnih problema, angažuju se ili se otvara medijski prostor ekstremističkim grupama, podržava se njihov rad te ih se koristi u aktuelizaciji starih neprijateljstava u okviru kojih su najpodesniji neprijatelji iz ratova na prostoru nekadašnje Jugoslavije. U slučaju ekstremista iz Hrvatske i Srbije njihovo izživljavanje najčešće je okrenuto ka srpskoj manjini u Hrvatskoj i hrvatskoj manjini u Srbiji, s tim da i jedni i drugi pokazuju zavidan nivo netolerancije prema migrantima i Romima. U takvim prilikama društvo nije u mogućnosti da krene dalje ka procesu dubinske demokratizacije, ali, na svu sreću, ni ne vraća se istinski u ratove na prostoru Jugoslavije. Naime, ni autokrate ni ekstremni nacionalisti nisu sposobni ni dovoljno moćni da vode ratove. U očima sveta oni su tek mali regionalni vladari ili ekstremno desničarski političari i aktivisti. Međutim, nama koji živimo na ovim prostorima, ti regionalni vladari i ekstremisti su svemoćnici i siledžije koji uz pomoć svojih poslušnika i saveznika šire političku aroganciju, nasilje, ostrašćenost, predrasude i spremni su da eliminišu svakog ko misli i radi drugačije.

Države kojima oni vladaju i u kojima im se dopušta da šire mržnju ostaju zaglibljene u političkom međuprostoru u kojem se sve upravlja i čitav život pokreće zahvaljujući političkoj moći pojedinca na vlasti uz zarazno širenje sveopšteg „slepila“ na široko rašireno zlostavljanje manjina i stigmatizaciju neistomišljenika. Dakle, partokratijom zahvaćena društva uz pomoć ekstremno desničarskih stranaka i grupa ne uspevaju da prevaziđu period tranzicije već ostaju nepokretno zatočena u prostoru političkih mahinacija i zloupotreba koje po potrebi pomažu mediji i neprekidno korišćenje političkih mitova nacionalizma koji imaju zadatak da pažnju javnosti odvlače od pitanja ekonomije koju ovi nisu sposobni da reše na po društvo zadovoljavajući način. Sapete u takvom političkom prostoru, kada je reč o srpsko-hrvatskim

odnosima, vremenske, duhovne, intelektualne i prostorne odrednice ova dva naroda, postaju društveni limb.

Inače, još od srednjeg veka, limb je predstavljao vremenski i prostorni okvir između dva stanja u kome ne postoji vreme, kretanje a ni osećanja. On je bio, gotovo, sinonim za izolovanost. Spominjan je ili opisivao u verski nadahnutim viđenjima ili u političkim, književnim i umetničkim impresijama. Limb je više od religijskog pojma u rimokatoličkom svetu. On predstavlja društvenu i političku alegoriju ništavnosti u kojoj se tavori bez mogućnosti da se na bilo koji način krene napred. U njemu se ostaje, u očaju, u beznađu. Limb ima svoje mesto u svetskoj kulturi. Njega su prikazivali u svojim umetničkim delima mnogi umetnici poput Đovanija Belinija, o njemu su pisali pesnici i književnici. Dante Aligijeriji o njemu peva „Veliki bol mi srce obuže kada videh da mnogi ljudi zaslužni u Limbu su razapeti između čežnje i nenada...”¹² Spominje ga i Borislav Pekić, koji piše kako je „svojtvo limba da nema realnosti. Ako neku realnost i poseduje, duša je nemoćna da do nje dopre i kao svoju je oseti.”¹³

U limbu, tvrde autori koji ga koriste u naslovima svojih naučnih studija, živi se i danas. Raspon poimanja limba je širok. U njemu mogu da ostanu svi oni koji se nisu snašli u tranzicijskim društvima, ili emocionalno pregaženi bez adekvatne terapijske pomoći. Limb može da egzistira u širokom prostoru savremenih krupnih istorijskih dešavanja i to od iskustava globalnih nomada i njihove dece koja putuju sa njima, a koji učestvuju u radu različitih međunarodnih organizacija angažovanih u post ratovskim društvima i regionima koji su

---

¹² Dante Aligijeri, Božanstvena komedija (Divina Commedia 1308 – 1321.) – Krug prvi: Limb, Pakao – Pevanje IV. <https://www.wattpad.com/292808993-dante-aligijeri-bo%C5%BEanstvena-komedija-pakao-pevanje>

¹³ Borislav Pekić, Glas vapijućih iz limba, Sabrana pisma iz tuđine XI, Beograd, Službeni glasnik 2010, <http://www.borislavpekic.com/2011/06/glas-vapijucih-iz-limba.html>

pretrpeli prirodne katastrofe¹⁴ pa sve do uznemirujućih i nesrećnih života migranata i azilanata koji se kreću iz pakla svojih zemalja ka „obećanom raj“ zapadnih društava, a u njih ne ulaze jer su uhvaćeni u međustanju tavorjenja u zemljama kroz koje samo žele da prođu.¹⁵ O takvim iskustvima svedoče mnoga dela koja u svom naslovu imaju pojam „limb“ kao opis za izolaciju, neostvarenu inkluziju, nesigurnost, neizvesnost i očaj. On može da simbolizuje nekretanje ka željenoj zemlji i dugi ostanak u skućenim izbegličkim kampovima zemalja koje su se samo „našle na putu“. I te zemlje, poput Srbije i Hrvatske, ekstremističkim nastupima neodgovornih političara ali i nasiljem ekstremističkih grupa i pojedinca, ponekad i prekomerenom policijskom silom, čine da izeglice žive svoj limb na našim prostorima. Međutim, izbeglice ne žive svoj limb samo ovde. Bilo da se radi o uznemirujućim opisima američke sadašnjice u kojoj žive deca imigranti, prisiljena na težak rad, koji su u stvari žrtve zastale u međuprostoru imigracijske reforme na putu ka ulasku u američko društvo¹⁶ ili o migrantima i azilantima, milionima nesrećnih, koji su na putu ka Evropi zastali u Jordanu¹⁷, Turskoj¹⁸, Grčkoj ili pak nekoj drugoj zemlji, opisi i iskustava samoće, očaja, praznine, koji vode ka društvenoj izolaciji gotovo su istovetni. Oni su, savremeni limb.

Međutim, budući da u ovom radu govorimo o političkom ekstremizmu u srpsko-hrvatski odnosima i tavorjenju u društveno-političkom limbu, ovaj pojam bi mogao da bude

---

¹⁴ Faith Eidse, Elaine Neil Orr, Gene H. Bell-Villada, Nina Sichel (eds.), *Writing Out of Limbo : International Childhoods, Global Nomads and Third Culture Kids*, (Cambridge Cholars Publishing: Newcastle upon Tyne, 2011), p.6.

¹⁵ Na primer, videti o iskustvima migranata iz Sudana u Egiptu. Adam Gamal, „Living in Limbo with Hope: Sudanese Refugees and Social Injustice in Egypt“, *Journal of Pan African Studies*. (July, 2015), Vol. 8 Issue 2.

¹⁶ Roberto G., Gonzales, *Lives in Limbo : Undocumented and Coming of Age in America*, (Oakland: University of California Press, 2016).

¹⁷ Jordan je primio izbeglice iz Iraka i Libana. Više od 673.000 sirijskih izbeglica registrovano je od strane UNHCR-a u Jordanu novembra 2018., od kojih 81% živi izvan kampova. <https://humanitariancompendium.iom.int/appeals/jordan-2019>

¹⁸ Turski izveštaji govore o blizu četiri miliona izbeglica od kojih je oko 3 600 000 izbeglica iz ratom zahvaćene Sirije. <https://turkey.iom.int/migration-turkey>

sinonim za državno i društveno neadekvatan prostor u kojem se političke elite služe svim instrumentima moći uz čiju pomoć manipulišu u političkom, intelektualnom i duhovnom smislu sa pomenuta dva naroda. U njemu od 1990.godine do danas srpski i hrvatski ekstremni nacionalisti u politici, autokrate ali i pojedini sveštenici Srpske pravoslavne crkve i Rimokatoličke crkve nameću takvo stanje uma koja ima biti skućeno njihovom ideologijom uzajamne nacionalne mržnje koja je po potrebi dodatno zatrovana rasističkim, konfesionalnim, religijskim i seksističkim ograničenjima poduprtim lažnim tradicionalizmom i odsustvom želje da se vidi, upozna i konačno prihvati svet izvan granica sopstvenih etničkih pašnjaka i pojila. Putem njima odanih medija, oni imaju neograničenu moć da poruke ispunjene mržnjom prenose na pripadnike svojih stranaka, crkava i pokreta, na istomišljenike, sledbenike, obične čitaoce i gledaoce, na sve one koje politika ili religija taman toliko zanima da ne žele da budu aktivno uključeni u nju, i oni ih šalju dalje, ukorenjuju u svakodnevni govor iz kojeg se sele u emocionalne okidače svih rasprava i razmišljanja o državama u kojima živimo i konačno o nama samima. Postepeno kreiranje ovih i sličnih autonacionalnih stereotipa o sebi i drugima podrazumeva nepotpisanu dozvolu tim istim političkim i verskim elitama Srba i Hrvata da zaista zadrže svoje narode u prošlosti, da ih osude na nikad naučene greške i da ostanu večite žrtve, ali ne drugih, već sopstvenih političkih i verskih vođa.¹⁹

Još od devedesetih godina naročiti značaj za manipulaciju masama i jačanje ekstremističkih osećanja koji pomažu političarima u opstanku na vlasti su određeni medijski događaji vezani za politički upotrebljive epizode iz prošlosti ili teorije zavere koji su do krajnjih granica manipulisani s namerom da njihove poruke postanu neporecive nacionalne istine. Postupajući na taj način, možemo kao primer da odaberemo bilo koju zapadnu obaveštajnu

---

¹⁹ Najveći deo pasusa prema Darko Gavrilović, Kreiranje istorije mržnje; dominantni narativi kao potencijalni distributeri međunacionalnih tenzija između Srba i Hrvata, Zbornik Sto godina srpsko-hrvatskih odnosa (1918-2018), dominantni narativi i kulture sećanja, (Novi Sad; Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje, 2018), str.8.

službu, pozvati se na „dobro obavestene izvore“, dodati dramatičnu najavu o rušenju vlasti preko „plaćeničkih medija“ i „izrežiranih protesta od strane stranih ambasada“ i dobićemo tekst u prosečnom autokratskom tabloidu ili vestima u vlasti lojalnim medijima, koje će gutati kao istinu milioni pratilaca. Postupajući na taj način, nacionalističke vlade su koncipirale medijske događaje kao kolektivne akcije, svojevrsne savremene rituale nacionalne religioznosti, sa zadatkom da postanu kohezioni faktor formiranja „zamišljenih zajednica“ čija pažnja je usmerena na politički upotrebljive događaje.²⁰ Tako se putem medija, uporedo sa osiromašenjem naroda, stvaraju raskošne palete dominantnih političkih narativa koji svojom emocionalno nacionanom mobilnošću skreću pažnju sa najvažnijih društvenih pitanja, a to su: kako živeti i stvarati dostojanstveno, kako podići i negovati socijalno pravednu državu i kako prošlost ostaviti savesnim istoričarima koji nemaju ni trunku interesa da sa njom manipulišu u političke svrhe. Nasuprot tome, prošlost se ostavlja svim onim političarima i njima poslušnim istoričarima, novinarima, politikolozima, sociolozima, pravnicima, verskim vođama, koji se koriste ekstremizmom i koji šire otrovne pipke autokratske hobotnice i sa njom, po slobode gušećim efektom svih vidova političkog ekstremizma. Takvu, silovanu i izmanipulisanu prošlost oni nazivaju istorijom, „nacionalnim putem u budućnost“. Njome ispunjavaju naše živote od rođenja do smrti, uvode je deci u udžbenike, omogućavaju da se ona uči i prihvata, da se neguje na ekstremističkim skupovima, koncertima i paradama, da se uz njene mentalno kljakave taktove gura u mržnju prema drugom i drugačijem; odnosno da se sa njom rađa, živi i umire. U njoj se ostaje celog života zarobljen u osećanjima i prihvatanjima nametnutog autoriteta u načinu mišljenja koji će osigurati gospodarima mržnje da neograničeno vladaju a nama da tavorimo u intelektualnom i duhovnom slepilu. Sve dok živimo pod uticajem takvih političkih vođa, državnika, stranaka, ekstremističkih grupa prisiljeni smo da tavorimo u limbu, jer našim životima upravljaju oni koji nisu izašli iz kazamata ekstremističkih trauma prošlosti.

---

²⁰ Isto, str.9; kao i kod D. Dayan, E. Katz, Media Event, The Live Broadcasting of History, Harvard, 2009.

Na kraju ovog podnaslova postavlja se pitanje, ima li nade, baš kao i u limbu? Ne smemo nikada reći da je nema. Nada je deo našeg bića. Ona treba da izvire iz čovekoljublja koje mora biti jače od bilo kakvih političkih govora i ideologija. Međutim, da bi se ona održala neophodna je promena svakog od nas „iznutra“. To „iznutra“ predstavlja svet ljudskosti koji je utkan u nas kao divna i čestita stvorenja bez obzira na slabosti koje svi imamo. Ako taj svet plamti u nama, onde se ne treba bojati i onespokojeno pitati da li će zlo biti suzbijeno. Međutim, da bi taj unutrašnji svet zasjao neophodna mu je podrška i spoljnog sveta, a ona se manifestuje kroz čitav niz konkretnih političkih poteza koji vode ka uspostavljanju društva mira i uzajamnog napretka.

Kako uspostaviti društvo mira i uzajamnog napretka

Sa porastom „domaće gajenog ekstremizma u svetu“ vlade su prisiljene da vode tri načina borbe protiv njega. Jedan je, mogli bi smo reći, „tvrđi način“ koji se koristi vojnim i policijskim akcijama protiv ekstremističkih i terorističkih grupa i on je danas raširen na prostoru Bliskog istoka. Drugi tip kombinuje vojnu i policijsku silu sa onim što je poznato kao „meki bezbednosni pristup.“ I treći način je posvećen primeni „mekog pristupa“ koji je zasnovan je na razumevanju socijalnih, kulturnih, verskih i političkih pokretača nasilja, uključujući kontekst i dinamiku koji omogućavaju nastanak, rast i razvoj ekstremističkih ideja.²¹

U okviru poslednjeg pristupa, kojeg smatram da je neophodno primeniti u odnosima Srbije i Hrvatske, prvo treba neutralisati upotrebu sile i ostvariti mirovnu kontrolu nad osnovnim sukobom koji je glavni generator ekstremizma. Potom treba definisati i kontrolisati sigurnosne rizike i moguće razvojne mirovne inicijative, pa tek onda se pristupa izgradnji

---

²¹ D.B. Subedi, Bert Jenkins, „Preventing and Countering Violent Extremism: Engaging Peacebuilding and Development Actors“, Counter Terrorist Trends and Analyses , Vol. 8, No. 10 (October 2016), p.14.

trajnog mira koji bi trebao da anulira uzročne veze koje se razvijaju iz političkog konflikta ka ratnom sukobu a koje su praćene ekstremističkim nasiljem.²²

U tom smislu neophodno je prvo započeti proces regionalne stabilnosti i pomirenja, koji je doduše počeo odmah po prestanku ratnih dejstava i bio je poveren prvenstveno nevladinom sektoru u koji su se uključili naučnici i publicisti iz Hrvatske i Srbije koji su bili spremni da otpočnu dijalog u vezi sa prevazilaženjem problema iz najnovije prošlosti. Međutim, to nije bilo dovoljno. Političari, koji imaju senzibilitet za pozitivno rešavanje srpsko-hrvatskih političkih odnosa ušli su u taj krug procesa regionalne politike pomirenja. Ona je pokazivala posebno plodne rezultate u vreme kada su predsednici Srbije, odnosno Hrvatske, bili Boris Tadić i Ivo Josipović. Veliki korak ka političkoj stabilnosti u odnosima između dve države učinila je i Grupa prijateljstva između poslanika Narodne skupštine Srbije i Hrvatskog sabora. I predsednici i političari u pomenutoj Grupi radili su na već oprobanoj metodi uspostave stabilnosti po principu da mirovna inicijativa i razvoj tolerancije moraju da poteknu od autoriteta predsednika, da se prihvate i promovišu od strane obe vlade ali uz svesrdnu podršku i rad na višim i lokalnim nivoima vlasti od strane svih političara koji saradnju i uzajamno razumevanje stavljaju za jedan od priroiteta u svom bavljenju politikom. Ovog leta, veliki korak ka razvoju tolerancije učinili su visoki predstavnici Samostalna demokratske srpske stranke (SDSS) koji su prisustvovali 25. godišnjici obeležavanja vojno-policijske akcije „Oluja“. Uporedo sa njihovom gestom, predstavnici vladajuće Hrvatske demokratske zajednice obećali su, a potom i ispunili obećanje, da će se pojaviti na komemoraciji stradalim srpskim civilima u Gruborima. Predsednik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, Tomislav Žigmanov izjavio je kako bi želeo da vidi „predsednika Republike Srbije, ma ko to bio, u Kukujevcima, ili Hrtkovicima, ili Slankamenu, ili na javnoj komemoraciji stradanja Hrvata u

---

²² Više o tome kod Georgia Holmer, „Countering Violent Extremism: A Peacebuilding Perspective“, Special Report 336. Washington D. C.: United States Institute of Peace (USIP).

Sremu.²³ Međutim, za izgradnju mira nije dovoljno samo deklarativno međudržavno i međunacionalno zadovoljenje koje će promovisati pojedini političari i mediji. Mada je izuzetno važno kako će se komemorirati žrtve i obeležavati istorijski događaji, ovakve geste političara su samo ograničenog dometa ako iza njih ne stoje konkretne političke akcije. Naime, potrebno je više od iskazivanja saosećanja. Treba tražiti način da se ostvari zadovoljenje „osnovnih ljudskih potreba“ poput potreba za životom dostojnim čoveka u smislu ekonomskog blagostanja, potreba za očuvanjem i unapređivanjem identitetskih pitanja i suštinske potrebe za slobodom, shvatanje konteksta u kojem je nastalo i razvija se ekstremističko nasilje, razvijanje interakcije između shvaćenog konteksta nasilja i razvoja mirovne inicijative i identifikacija i biranje mogućnosti koje će minimalizovati negativne uticaje na mirovnu inicijativu a maksimalizovati pozitivne faktore.²⁴ Odnosno, treba graditi društvo koje će počivati na inverziji svih faktora koji čine srž ekstremizma. Dakle, zadatak je osigurati postojanje zajednice koja mora negovati i preispitivati zajedničke vrednosti koje počivaju na miru i razumevanju, koja umesto nametanja rešenja mora biti posvećena rešavanju sporova, koja će umesto nacionalne, manjinske ili bilo koje druge diskriminacije ili nepravde razviti društveno senzibilan sistem pravde i jednakosti, koja će umesto otuđenja ponuditi svojim članovima inkluziju, a mitomanske predstave iz prošlosti i mesijanska obećanja iz sadašnjosti zameniti racionalnim pristupom problemima.²⁵

Budući da se hrvatsko-srpski odnosi ne rešavaju izolovano od sveta, moramo ih posmatrati i regionalno, prvenstveno u odnosu na razvoj političke situacije u Bosni i

---

²³ <http://rs.n1info.com/Vesti/a628568/Zigmanov-Predsednik-Srbije-da-dodje-na-komemoraciju-Hrvatima-stradalim-u-Sremu.html>

²⁴ Više o tome se može pronaći u nekoliko naučnih ostvarenja Hume Hajder. Npr., H. Hainder, *Community Based Approaches to Peace Building in Conflict Affected and Fragile States*, (Birmingham: University of Birmingham, 2009), „The challenges of restoring governance in crisis and post-conflict societies“, *Public Administration and Development*. 28, 2, p. 165-165., *Conflict Sensitivity: Topic Guide*. Birmingham: University of Birmingham, 2014), D.B. Subedi, B. Jenkins, *ibid*, p.17.

²⁵ J. Bowen, A. Jawaid, *ibid*, p.6.

Hercegovini gde ekstremni desničari iz redova ova dva naroda neretko iskazuju ekstremističke stavove ili su počinioci ekstremno desničarskog nasilja uz prizivanje rušenja matične države. Srpsko-hrvatske odnose treba sagledavati i globalno. I to u opredeljivanju stanovnika regiona na jačanje političkih veza prema Zapadu odnosno prema Istoku. U tom smislu, u regionu je uočljiv politički trend koji Hrvate i Srbe razdvaja prema tome da li gravitiraju demokratskim vrednostima Zapada ili modelima koje nude sile sa istoka, Rusija i Kina. Dok Zapad ima uporište među Hrvatima, velikim delom i zbog toga što je Hrvatska članica EU, kod Srba to nije slučaj, najvećim delom zahvaljujući gubicima i frustracijama koje sežu iz devedesetih godina 20.veka. Srbi se po pitanju „morala i duhovnih vrednosti“ najviše idenifikuju sa Rusima, tek 50% ispitanika u Srbiji u 2018.godini se izjasnilo da je za pridruživanje Srbije Evropskoj uniji, a svega 9% ih je za članstvo Srbije u NATO.²⁶ Zapad, dakle, ako vidi Srbiju pod svojim okriljem, treba da reaguje kako bi se suprotstavio takvom trendu. U tu bi svrhu bilo presudno uspostaviti legitimitet uz jačanje moralnog autoriteta. Osim toga, treba zagovarati saglasnost svih strana u regionu kada je reč o ljudskim pravima, neprestano raditi na jačanju demokratskih institucija u Srbiji i BiH, i uticati na Hrvatsku i Srbiju da odlučnije sankcionišu nasilje nad srpskom odnosno hrvatskom manjinom. Također, treba održati realnu agendu proširenja EU, insistirati na takvim izveštajima u medijima u Srbiji i BiH koji će maksimalno promovisati interese Zapada i to ne samo među elitama, već i kod lokalnog stanovništva.²⁷ To se mora postići da bi se sprečili rizici stvaranja dubljih nesigurnosti i međudržavnih tenzija. Zbog toga je od presudne važnosti i insistirati na zajedničkoj sferi bezbednosti u cilju usklađivanja bezbednosne politike zemalja zapadnog Balkana sa odbrambenom i spoljnom politikom EU. Nastupajući u tom smislu neophodno je podizati svest stanovništva o pripadanju

---

²⁶ Arlinda Rustemi, Rob de Wijk, Connor Dunlop, Jovana Perovska and Lirije Palushi, *Geopolitical Influences of External Powers in the Western Balkans*, Hague Centre for Strategic Studies (2019), p.161.

²⁷ Isto.

evropskom civilizacijskom krugu i to kreativnom upotrebom medija i lokalnim angažmanom u zemljama zapadnog Balkana. Lokalni angažman treba da podrazumeva letnje škole, radionice, različite kurseve kojima će se osvajati srca mladih u regionu kao budućim nosiocima regionalne politike, ekonomije i nauke. Uz to neophodno je pratiti promene društvenih vrednosti i uverenja u školama, univerzitetima, nevladinim organizacijama putem anketa koje mogu biti sažeti način ocenjivanja vrednost i orijentacija u društvima regiona. Štaviše, podržavanje kritički natrojenih novinara, akademika, naučnika, umetnika i širenje informacija putem društvenih mreža i videozapisima koji dolaze do lokalnih zajednica, a ne samo do elite, ključno je za infiltriranje vrednosti koje promovišu mir i toleranciju, a ne nasilje i ekstremizam. To će biti od značaja kada je u pitanju otkrivanje istina o ekstremističkim aktivnostima stranaka, grupa i pojedinaca kao i nedelima autokrata u regionu, o njihovim vezama sa nasilnim ekstremizmom na Zapadnom Balkanu, kao i o nezakonitim izvorima finansiranja i pomoći u organizaciji istog.²⁸

Na osnovu svega navedenog, očito je da je neophodno kombinovati različite prakse izgradnje i razvoja mira koje se u idejnom smislu međusobno nadopunjuju i koje mogu zajednički da deluju u sprečavanju nasilnog ekstremizma.²⁹ Više je nego jasno da u mirovnom procesu, njegovi akteri nisu samo političke stranke, poznate medijske ličnosti i mediji spremni da podrže mirovni proces i uzajamni napredak u ljudskim pravima. Oni bi trebali da budu i univerziteti, naučni instituti, nevladine organizacije i organizacije civilnog društva koje su uključene u pokretanju mirovnih inicijativa i promena, kao i u podizanju sigurnosti i razvoja na lokalnom i nacionalnom nivou.

U prevenciji i suprotstavljanju političkom ekstremizmu u hrvatsko-srpskim odnosima uspešan rad u velikoj meri zavisi od državnih i lokalnih faktora. Oni treba da dejstvuju

---

²⁸Isto, p.163.

²⁹ D.B. Subedi, B. Jenkins, nd, p.13.

jedinstveno u okviru izrađenog Nacionalnog akcionog plana za borbu protiv ekstremizma. U slučaju da njega nema, onda nema ni legitimiteta za taj vid borbe. Tada se dešava da mirovni akteri iz sveta nauke, medija, civilnog sektora, sami postaju meta ekstremističkog nasilja. Zbog toga, mora se razviti partnerski odnos između vlade, bezbednosti, nauke i nevladinog sektora koji će učestvovati u zajedničkoj izradi i sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za borbu protiv ekstremizma.³⁰ Budući da su se u slučaju hrvatsko-srpskih odnosa ratni sukobi, proterivanja i nasilje razvijali na teritoriji Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine, da i danas na pomenutim državnim teritorijama funkcionišu ekstremističke desničarske stranke, grupe i pojedinci, Nacionalni akcioni planovi za borbu protiv ekstremizma moraju imati međudržavno koordinaciono telo koje će kordinisati i nadgledati sprovođenje akcionih planova u pomenute tri države. I dok je na vladinim organima da istraže, definišu, odrede i eliminišu ekstremističke stranke i grupe te uspostave sistem kontrole njihovih članova, na nauci i nevladinom sektoru je da koriste obrazovanje za promociju i podsticanje nenasilja, nacionalne, manjinske, verske i ideološke tolerancije i socijalne kohezije. Takođe, vlada i lokalni organi vlasti uporedo sa pomenutim procesima treba da rade zajedno sa naukom i nevladinim sektorom na privlačenju investicija i projekata koji će pomoći uspostavljanju države blagostanja kako na višem tako i na lokalnom nivou. Tek u tom slučaju možemo da govorimo da su se stvorili solidni uslovi da društva počnu da izlaze iz mraka mržnje i nasilja, da hrvatsko-srpski odnosi napuštaju limbu u kojem tavoru zamuljeni u blatu sirovih ekstremnih etničkih nacionalizama, verske isključivosti koja nema veze sa razvojem duhovnosti ali na duhovnost polaže pravo, i nasiljem nad manjinama koje su uvek podesne za brutalno izživljavanje većine.

Summary: The author gave a historical overview of the most prominent far-right parties and organizations in Croatia and Serbia. This paper is analysis of their impact on the political

---

³⁰ Isto, p.16.

situation in the region and their impediment to the development of regional stability and reconciliation policies. The paper presents opportunities for continuing regional peace policy and establishing good relations between Serbs and Croats. This process involves joint and coordinated work from the highest authorities to local government representatives both Serbian and Croat with the necessary support from the media, NGOs, and science.

Key words: extremism, right-wing parties, autocrats, hatred, reconciliation.